مافەکانی مرۆڤ

لـــە روانگـــەی ئیسلامـــەوە

[كردي – کوردی – kurdish]

ئامادەکردنی: طارق مەلا طاهر

پێش نوێژو وتارخوێن لە مزگەوتی شێخ سانی نەقشبەندی لە هەولێر

ئامادەکردنی وەک پەرتووک : بەشی کوردی ماڵپەڕی ئیسلام هاوس

پێداچوونەوەی: پشتیوان سابیر عەزیز

١٤٣٠ - ٢٠٠٩

islamhouse.com

(حقوق الإنسان من المنظور الإسلامي)

« باللغة الكوردية »

إعداد: طارق ملا طاهر

مراجعة: بشتيوان صابر عزيز

١٤٣٠ - ٢٠٠٩

islamhouse.com

بسم الله الرحمن الرحيم

مافەكانی مرۆڤ

لـــە روانگـــەی ئیسلامـــەوە

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم

ئایینی پیرۆزی ئیسلام ـ بەر لەوەی رۆژئاوا بێت و داكۆكی لە مافەكانی مرۆڤ بكات جا چ لەلایەن " رێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان " (منظمة الأمم المتحدة) بێت، یان لەهەر رێكخراو و دەزگایەكی‌تر بێت ـ پێش چواردە سەدە زیاتر داكۆكی لە مافەكانی مرۆڤ كردووەو رێزی لێگرتووە.

بەر لەهاتنی‌ئایینی‌پیرۆزی‌ئیسلام، خەڵك نەیاندەزانی‌مافیان بۆ داندراوە، ئەوەی‌دەیانزانی‌تەنها بریتی‌بوو لەوەی‌كەچەند ئەركێكیان لەسەرە، بەڵام نەیاندەزانی‌كەمافیان بۆ داندراوە، ئایینی‌ئیسلام هات ومافەكانی‌مرۆڤی‌دیاری‌كرد، هەروەكو ئەرك و واجباتیشی‌لەسەر دانا، كەواتە: هەموو ئەركێك بەرامبەری‌مافە، وەهەموو مافێكیش بەرامبەری‌ئەركە، هەر لەبەر ئەمەلەئیسلامدا تەكالیف داندراوەلەسەر ئەم دووشتە(الواجبات والحقوق) ، ئەركەكان و مافەكان، جا لێرەدا ئایینی‌ئیسلام پێچەوانەی‌فەلسەفەی‌رۆژئاوایە...

بەڵێ رۆژئاوا هەمیشە بانگەوازو پڕوپاگەندەی مافەکان دەکات، بەڵام زۆر بایەخ نادات بەئەرکەکان، هەر بانگەواز دەکا بۆ " مافەکانی مرۆڤ، مافەکانی منداڵ، مافەکانی ئافرەت، مافەکانی کرێکار، مافەکانی ئاژەڵ... مافەکان مافەکان " هەروەک ئەوەی مرۆڤ تەنها مافیهەبێت و هیچ ئەرکی لەسەر نەبێت...

مرۆڤ لەئایینی ئیسلامدا دروست کراوی خوای گەورەیەو چەند ئەرکێکی شەرعی لەسەرە، هەر کاتێک ئەرکەکان جێبەجێ بکات، مافەکانیخۆی دەپارێزێت، وەئەوکاتە مافەکان دەپارێزرێت کەئەرکەکان جێبەجێ بکرێت، وەمافەکانی هەموو مرۆڤێک، ئەرکە لەسەر کەسانیتر، مافەکانی منداڵ لە چاودێریو بەخێوکردن وپەروەردەکردن و... هتد، ئەرکە لەسەر دایک و باوکی، وەمافەکانی دایک و باوک، لەچاکەکردن و یارمەتیدانیان و بەقسەکردنیان لەچاکەو... هتد، ئەرکەلەسەر منداڵەکانیان، وەمافی هەژارەکان ولێقەوماوان لەیارمەتیدانیان و هاوکاریکردنیان، ئەرکە لەسەر دەوڵەمەندەکان و دەسەڵاتداران، خوای گەورە دەربارەی خەسڵەتی خواناسان دەفەرموێ : **(والذين في أموالهم حق معلوم (٢٤) للسائل والمحروم (٢٥) {المعارج:٢٤ـ٢٥}**، وەمافیگەل و نەتەوەکان لەدادپەروەریو خزمەت کردنیان و دابین کردنی ئاسایش و ژیانێکی خۆشگوزەرانی... هتد، ئەرکە لەسەر سەرکردەو میرو فەرمانڕەواکانیان...

بەڵێ/ ئەو مافانەکاتێک دابین دەکرێت، کەئەرکەکان جێبەجێ بکرێت، ئەوەش فەلسەفەی ئیسلامە، کەگرنگی دەدات بەهەردوو لایەن لەژیانیمرۆڤدا، وەزۆر داکۆکی دەکات لەجێبەجێکردنی ئەرکەکاندا، پێشێل کردنی مافەکان بەجێبەجێ نەکردنی ئەرکەکانە .

پەیامی پیرۆزی ئیسلام هات و بڕیاری دا بۆ مافەکانی خەڵک بەگشتی، وەهەموو کەسێک مافیهەیە، ئەم بڕیارەشی کەدەرکرد بێئەوەی هیچ شۆڕشێک لەدژیبەرپا بێت و داوای مافەکانی مرۆڤ بکات، وەبێئەوەی هیچ رێپێوانێک روو بدات و داوای مافەکانی هەژاران و چینیچەوساوەبکات، یان داوای مافەکانی ئافرەت بکات.

بەڵێ/ ئایینی ئیسلام بڕیاریدا بۆ مافەکانی مرۆڤ، بێئەوەی هیچ شۆڕشێک وریێپۆانێک رووبدات، ئەو بڕیارەشی هەر لەیەکەم ئایەتی قورئانی پیرۆز گرنگی بەمرۆڤ داو ریزیگرت و ئەرکی خوێندنی لەسەر دانا، هەروەکو دەفەرموێت : (**اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)**) **{العلق:١ـ٥}**، وەهەر لەو کاتدا مرۆڤ پلەو پایەی بەرزبۆوەو قۆناغێکی نوێی بڕی لە ژیانیدا.

مافەکانیمرۆڤ لەئایینی

ئیسلامدا لەدوو کۆلەگەیبنەڕەتیخۆیدەنوێنێ:

١. بیروباوەڕی یەکتاپەرستی: (عقیدة التوحید)

کۆڵەگەی یەکەم بریتیە لە بیروباوەڕی یەکتاپەرستی، ووشەی"لا إله إلاّ الله" ئاگادارکردنەوەیەکە بۆ جیهانەکی نوێ، بۆ لەدایک بوونەکی نوێ بۆ مرۆڤ، بۆ رزگارکردنی لە بەندایەتی بەندە بۆ بەندایەتی خوای گەورە، چونکە مرۆڤ بۆی نیە خۆی بکاتەخوای خەڵک و خەڵک بیپەرستن، پاشان مرۆڤ بۆ مرۆڤ دەپەرستێو دەیکاتەخوای خۆی! لەکاتێکدا کەهیچیلەو زیاتر نیەو هەروەکو ویدەمرێت و دەچێتەناو ئەو خاکەی کە لێیدروست بووە، هەروەکو خودا دەفەرموێت : (**منهـا خلقناكـم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارةً أخرى**) **[طه : ٥٥] .**

لەئیسلامدا خەڵک ـ لەسەر بنەڕەتیبڕوا ـ هەموویان براو خوشکییەکن، دەگەڕێنەوەبۆ باوک و دایکێک، کەباوکە(آدم) و دایکە(حوا) یە، (سەلامیخوایان لێبێت)، وەهەموویان بەندەییەک خوانە، هەر لەبەر ئەمەپێغەمبەری ئیسلام (درودی خوای لەسەر بێت) لەحەجی ماڵئاواییدا بۆ هەموو خەڵکی راگەیاند، بۆ ئەو خەڵکە زۆرەی کە کۆببونەوە، فەرموویت : " فإن دمائكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا وفي بلدكم هذا ... (١).

کەواتە/ ڕەوا نیەبۆ هیچ کەسێک دەست درێژی بکاتەسەر خوێنی یەکێک، ژیانی یەکێک، ماڵی یەکێک، ناموسی یەکێک، وەدەفەرموێت : " يا أيها الناس، ألا إن ربكم واحد، وأباكم واحد، ألا لا فضل لعربي على أعجمي، ولا عجمي على عربي، ولا لأحمر على أسود، ولا أسود على أحمر إلا بالتقوى " (٢) ، واتە: ئەی خەڵکینە پەروەردگارتان یەکە، وەباوکتان یەکە، عەرەب گەوەتر نیەلەسەر غەیریعەرەب، وەغەیری عەرەب گەورەتر نیە لەسەر عەرەب، وەسوور گەورەتر نیەلەسەر ڕەش، وەرەش گەورەتر نیە لەسەر سوور، مەگەر بەتەقواو لە خواترسان نەبێت.

وەخوداش دەفەرموێ: (**يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائلَ لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير) {الحجرات:١٣}**، واتە: ئەی خەڵکینە، ئێوەمان دروست کردووە لەنێرو مێیەک و کردوومانن بەچەند گەل و نەتەوەو چەند هۆزو تیرەیەک، بۆ ئەوەی یەکتری بناسن وریز لەیەکتریبگرن، بەڕاستیبەڕێزترینتان لایخودا، پارێزگارترەکانتانن، وەخودا زاناو ئاگادارە.

بەڵێ/ لەو حەجە پیرۆزەدا، بەرامبەر ئەو هەموو خەڵکەدا، بەر لەوەیبچێتەخزمەت خودا، خزمەت (الرفيق الأعلى) ، پێغەمبەر (درودیخوایلەسەر بێت) ، بەیاننامەی کۆتایی بۆ موسڵمانان ڕاگەیاند، کەهەموویان وەکو یەکن و نابێت کەس دەست درێژیبکاتەسەر یەک.

کەواتە/ بیروباوەڕی یەکتاپەرستی بناغەو کۆڵەگەییەکەمەبۆ چەسپاندنیمافەکانیمرۆڤ، بۆ ئەوەیدەرفەت نەدرێت بەفیرعەون وهاو وێنەیئەو بڵێت: **(أنا ربكم الأعلى)** من خوایهەرەگەورەتانم، یان نەمرود بڵێت: **(أنا أحيي وأميت)** منیش خەڵک دەژیێنم و دەمرێنم، ئەوەبوو هەستا یەکێکی کوشت و گوتی: ئەوەمراندم، وەبڕیاریدا یەکێک لەسێدارەبدریو پاشان لێی خۆشبوو گوتی: ئەوەژیاندمەوە، بۆیەنابێت دەرفەت بدرێت بەستەمکاران بەئارەزووی خۆیان دەست درێژی کەنەسەر مافەکانی خەڵک، ئەوەش ڕاستیەکەو سەرەتایەکەبۆ ڕزگارکردنیمرۆڤ لەهەموو تاریکیو زۆرداریەک.

هەر لەبەر ئەمەدا پێغەمبەری خودا (درودیخوای لە سەر بێت) کەنامەی بۆ پاشاو میرەکان دەنارد، وەک قەیسەرو نەجاشیو موقەوقس، کۆتاییەکەی بەم ئایەتە پیرۆزە دەهێنا کە دەفەرموێ: (**قُلْ يا أهلَ الكتابِ تعالُوا إلى كلمة سواءٍ بيننا وبينكُم ألا نعبد إلا الله ولا نشرك به شيئًا ولا يتخذَ بعضنا بعضا أربابا من دون الله فَإنْ تولوا فَقُولُوا اشهدوا بِأنا مسلمونَ**) **[آل عمران : ٦٤]**، واتە: ئەی موحەممەد (درودیخوایلەسەر بێت) بەخاوەن کیتابەکان بڵێ: وەرن ئێمەو ئێوەلەسەر ئەو قسەیەیەکدەنگ بین و ڕێک کەوین، کەبۆ هەمووممان وەکو یەکە، تەنها خودا بپەرستین و بەهیچ شێوەیەک هاوبەشیبۆ پەیدا نەکەین، وەهێندێکمان هێندێک ـ جگەلەخودا ـ هەڵنەبژێرین بۆ پەرستن، جا ئەگەر پشتیان تێکردوو هاوبەشیان بۆ خودا پەیدا کرد، پێیان بڵێ: ئێوەبەشایەتیدەگرم، کەوا ئێمەموسڵمانین و خودا دەپەرستین.

٢. ریزلێگرتنیمرۆڤ: (تكريم الإنسان)

کۆڵەگەی دووەم بریتیە لەڕێزلێنانیمرۆڤ، ئایینی پیرۆزی ئیسلام ڕێزی لە مرۆڤ گرتووە، بەو شێوەیەی کە مرۆڤە، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (**ولقد كرمنا بني آدم وحملناهم في البر والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على كثيرٍ ممن خلقنا تفضيلا**) **{الإسراء:٧٠}** ، واتە: بەڕاستی ئێمە ڕێزمان لەنەوەی ئادەم گرتووە، وەلەوشکانیو دەریادا هەڵمانگرتوون، واتە" هۆکارەکانمان بۆ ڕەخساندوون بۆ ئەوەی بتوانن لەوشکاییو لەدەریادا پێی بڕۆن و گەشتی پێبکەن " وەبەسەر زۆر لەدروست کراوەکانمان ڕێزمان گرتوون و پلەوپایەمان بەرزکردوونەتەوە.

ئەم ڕێزلێنانەش گشت مرۆڤەکان دەگرێتەوە، بەموسڵمان و بێباوەڕەوە، چونکە لەئایەتە پیرۆزەکەدا دەفەرموێ: (**ولقد كرمنا بني آدم**) دیارە لەنەوەی ئادەمیش (هابل) یش هەیەو (قابل) یش هەیە، موسڵمانیش هەیەو بێباوەڕیش هەیە، کەچی دەفەرموێ: (ڕێزمان لەنەوەیئادەم گرتووە) کەواتە: ڕێزلێگیرانیمرۆڤ گشتییەو سەرجەم مرۆڤەکان دەگرێتەوە.

وە ڕێز لێگیرانی مرۆڤ لە ئایینی ئیسلامدا بە چەند شتێکە:

١. خەلیفە بوونی لەسەر زەوی:

مرۆڤ لەئایینی ئیسلامدا خەلیفەی خوایە لەسەر زەوی، خوای گەورە دایناوە بۆ ئاوەدانکردنەوەی زەوی، هەروەکو دەفەرمویێت: (**وإذْ قالَ ربك للملائكة إني جاعلٌ في الأرض خليقةً قالُوا أتجعلُ فيها من يفْسِد فيها ويسفك الدماءَ ونحن نسبح بِحمدك ونقدس لك قالَ إني أعلم ما لا تعلمونَ**) **{البقرة:٣٠}**، ئەوەش لەراستیدا پلەو پایەکی یەکجار گەورەیە، هیچ پلەیەک لەدونیادا لەمە بەرزتر نیە.

٢. دروست بوونی بە جوانترین شێوە:

خوای گەورە مرۆڤی دروست کردووە بە جوانترین شێوە، هەروەکو دەفەرموێ: (**لقد خلقْنا الإنسانَ في أحسن تقْويمٍ**) **{التين:٤}**، یان دەفەرموێ : (**خلق السماوات والأرض بِالحق وصوركُم فأحسن صوركُم وإليه المصير**) **{التغابن** :٣}، بەلاَم کاتێک کەلەبەر نامەی خودا لابداو، بەدوای ئارەزوو پەرستی بکەوێ، زولم و زۆرداری بکا، ئەوا ڕێزەکەی دێتەخوارو لەئاژەڵ و مەڕو ماڵاَت کەمتر دەبێت، هـەروەکـو دەفـەرمـوێـت: (**ثُم رددناه أسفلَ سافلين**) **{التين:٥}**، واتە: پاشان گێڕاومانەتەوە بۆ پلەی هەرەبەرەژێر، ئەوکات دەبێتە دڕندەیەکی دارستان و نرخی خۆی نازانێت، بێجگە لەتێرکردنی ئارەزووەکانی هیچ مەبەستێکی تریئنیە، چونکە عەقڵ و بیرکردنەوەی لەدەست داوە.

٣. دروست بوونی بەشێوەیەکی تایبەت:

خوای گەورە مرۆڤی بەشێوەیەکی تایبەت دروست کردووە، کە لەروحی تایبەتی خۆی فووی بەبەرداکردووە، هەروەکو دەفەرموێ: (**فإذَا سويته ونفخت فيه من روحي فقَعوا له ساجِدين**) **{ص:٧٢ و الحجر:٢٩}** ، واتە: جا کاتێک دروستم کرد و لەو گیان و ڕۆحەی کە من خاوەنی ئەوم، فووم پێداکردو گیان و ژیانم پێبەخشی ئێوەی فریشتە هەمووتان سووژدەی (ڕێزو تەقدیری بەفەرمانی من) بۆ بەرن.

دیاره روحیش لێرەدا نهێنیەکە تەنها خوای گەورە دەزانێ چییە، هەروەکو دەفەرموێت: (**وسألونك عن الروح قُل الروح من أمر ربي وما أوتيتم من العلم إلا قليلًا) { الإسراء:٨٥}،** واتە: پرسیارت لێدەکەن دەربارەی"روح" گیان چیە؟ پێیان بڵێ: گیان تەنها خوای پەروەردگارم دەیزانێ، ئێوە لەراستیدا تەنها کەمێکتان لەزانست پێدراوە.

ئەو ڕێزلێنانەش تەنها بۆ مرۆڤە، چونکە خوای گەورە بەهیچ شێوەیەک بەدروست کراوەکانی دیکەی نەفەرمووە: جا کاتێک دروستم کرد و لەو گیان و ڕۆحەی کە من خاوەنی ئەوم، فووم پێداکردو گیان و ژیانم پێبەخشی.

٤.کڕنووش بردنی مەلائیکەتەکان بۆ مرۆڤ:

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا بەمەلائیکەتەکانی فەرموو: سەجدە بۆ ئادەم ببەن و، ئەوانیش سەجدەیان برد، کەواتە: باوکی هەموو مرۆڤەکان سەجدە بۆ براوی فریشتەکانە، هەروەکو دەفەرموێت: (**فَإِذَا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا له ساجِدين (٧٢) فسجد الملائكةُ كُلهم أجمعونَ (٧٣) {ص:٧٢ـ٧٣، الحجر:٢٩ـ٣٠}.**

بەڵێ/ هەموو مەلائیکەتەکان ئەوەی لە ئاسمانەکان و زەویدایە، سەجدەیان بۆ ئادەم برد، دیارە لێرەشدا سەجدەی پەرستن نیەو بەڵکو سەجدەی ڕێزلێگرتنە.

مرۆڤ نە ئاژەڵە و نە خودایە .

ئایینی پیرۆزی ئیسلام ڕێزی لە مرۆڤ گرتووەو وەکو ئاژەڵ سەیری نەکردووە، مرۆڤ لەئیسلامدا ئاژەڵ نیەهەرچەندە لەهەندێک خەسڵەتیشدا وەکو یەک بن، هەروەکو ئاژەڵیش لەهەندێک خەسڵەتدا وەکو رووەکە، بەلاَم پێناسەی ئاژەڵ ناکرێت بەوەی کەرووەکە، نەخێر ئاژەڵ شتێکەو رووەک شتێکیتر، وەمرۆڤ شتێکەو ئاژەڵ شتێکیتر، هەرچەندە لەهەندێک خەسڵەتیتایبەتیشدا بەشداربن .

هەروەها مرۆڤ خوداش نیە بپەرستریت، کەواتە: هەندێ کەس بەچاوێکی زۆرکەم تەماشای مرۆڤیان کردووە، بۆیە بەئاژەڵیان داناوە، وەهەندێکی‌تر لەسنوری خۆی‌زۆر بەرزیان کردیتەوە، بۆیە بەخوایان داناوە.

مرۆڤ خودا نیەتا بپەرستریت، هەرچەندەسیفاتی‌زۆر باشیشی‌هەبێت، زۆر زیرەک و رۆشنبیر بێت، زۆر بەهێزو بەدەسەلاَت بێت، زۆر داناو وریا بێت، زۆر لێهاتوو لێزان بێت، زۆر ئازاو چاو نەترس بێت... هتد، چونکەتەنها خودا شایەنی‌پەرستنەو مرۆڤی‌بێ‌هێزو بێ‌دەسەلاَت چ توانایەکی‌هەیەبەرامبەر هێزو دەسەلاَت و زانیاری‌و دانایی و لێزانی‌و گەورەیی خودا.

مرۆڤ دروست کراوی خوای گەورەیەو ریزی لێگیراوە

مرۆڤ دروست کراوی‌خودایەو رێزی‌هەیە، وەلەوشتانەی‌کەخودا رێزی‌لێگرتووەو تایبەتمەندی‌پێداوە، ئاوەدان کردنەوەی‌زەوی‌بەمرۆڤ سپاردووە، هەروەکو دەفەرموێ: (**هو أنشأكم من الأرض واستعمركم فيها**) **{هود** :٦١}، واتە: خودا ئێوەی لەزەویدا پێگەیاندوەو بەدی‌هێناون، وەئاوەدانکردنەوەی زەویشی بەخۆتان سپاردووە. پاشان لەوەگەورەتر دەفەرموێ: (**وسخر لكم ما في السماوات وما في الأرض جميعا منه**) **{الجاثية:١٣}** ، واتە: هەرچی لەناو ئاسمانەکان و زەویدا هەیەهەمووی‌بۆ ئێوەم مەیسەرکردووە.

کەواتە: ئەوەی لەم بونەوەرەدایەلە " خۆرو، مانگ و، ئەستێرەکان و،دەریاکان و، رووبارەکان و، چیاکان و، درەختەکان و، شەوو، رۆژو... هتد، هەموویان موسەخەر کراوە بۆ مرۆڤ، ئەوەش دوو سودی هەیە بۆی:

١. ئەوەی لەم بونەوەرەدایە، مرۆڤ دەتوانێ سودیان لێ ببینێت وبۆ خزمەتی خۆی بەکاریان بێنێت، وەکو ووزەی خۆرو، ئاوو، هەواو، رووناکی... هتد.

٢. ئەم بونەوەرە راستە بۆ خزمەتی مرۆڤ دروست کراوە، بەڵام نابێت مرۆڤ بیانکاتە خوای خۆی و بیان پەرستیَ، هەروەکو زۆر گەل و نەتەوەلەکۆن و لەئێستاشدا شتێک دەپەرستن کەبۆ خزمەتیان دروست کراوە، واتە: راستیەکانیان گۆڕیوە، مرۆڤی خزمەتکراو بووەتە خزمەتکار، گەورە بووەتەبەندەو کوێلە، ئەو شتانەی کەبۆ خزمەتیدروست کراوەدەیان پەرستیَ!.

ئایینی پیرۆزی ئیسلام هاتووەبۆ ئەوەی ریَز لەمرۆڤ بنێت و پلەو پایەی بەرز بکاتەوە، هەر لەکاتی لەدایک بوونیتا مردنی، دوای مردنی، بەر لەدایک بوونی کە کۆرپەلەیەدەبێت مافەکانی بپارێزرێت، هەر لەبەر ئەمە ئایینی ئیسلام قەدەغەی کردووە دەست درێژی بکریتە سەر کۆرپەلە، وەدایکەکانیش بۆیان نیەبەئارەزوویخۆیان رەفتار بکەن و کۆرپەکەیان (إجهاض) لەبار ببەن، هەرچەندەلەحەڕامیش پەیدا بووبیَ (٣)، بەتایبەتیکاتێک منداڵەکە چوار مانگ بەسەر دەبات لەناو سکیدایکی، وەقەدەغەی کردووە باوک ـ بەهەر هۆیەک بێت ـ منداڵەکەی خۆی بکوژێت، کوڕەکەی یان کچەکەی بکوژێت، لەترسی هەژاری بێت، یان حەز نەکا کچەکەی بەشوو بدات، هەروەکو عەرەبەکان لەسەردەمی نەفامیدا کچەکانی خۆیان زیندەبەچاڵ دەکرد، یانیش لەبەر هەر هۆیەکیتر بێت، خوای گەورە دەفەرموێت: **(ولا تقتلوا أولادكم خشيةَ إملاقٍ نحن نرزقهم وإياكم إن قتلهم كانَ خطئًا كبيرا) {الإسراء:٣١} ،** واتە: منداڵەکانی خۆتان لەترسی لەبرسان مردن لەناو مەبەن، ئێمەرۆزی ئەوانیش و ئێوەش دەدەین، بەڕاستی کوشتنی ئەوان تاوانێکی گەورەیە.

وەدەربارەی زیندە بەچاڵ کردنیکچان دەفەرمویَ : **(وإذَا بشر أحدهم بِالأنثَى ظَل وجهه مسودا وهو كَظيم (٥٨) يتوارى من القَومِ من سوءِ ما بشر بِه أيمسِكُه على هون أم يدسه في الترابِ ألا ساءَ ما يحكُمونَ (٥٩) {النحل: ٥٨ـ٥٩}،** واتە: هەر کاتێک مژدەیکچ بۆ یەکێک لەبێباوەڕەکان بچیَ، روخساریرەش هەڵدەگەڕاو و خەم و خەفەت دایدەگرت، لەناخۆشیو مەینەتیئەو هەواڵەیکەپێی دراوە، سەریلێدەشێواو نەیدەزانیچ بکا، بۆیەبیریدەکردەوەئاخۆ بەسوکایەتیبەخێویبکا، یانیش زیندەبەچاڵیبکا؟ ئاگاداربن خراپترین بڕیاربوو کەدەیاندا. هەروەها دەفەرموێت : **(وإذَا الموءُودةُ**

سئلت (٨) بِأي ذَنبٍ قُتلت (٩) {التكوير: ٨ـ٩}، ئەو تاوانەگەورەیەش کەبەرامبەر بەئافرەتان دەکرا، تەنها لەبەر ئەوەبوو کەئافرەت بوو، ئەگەر نا هیچ تاوانێکی تری نەبوو، کە بەهۆیەوە زیندە بەچاڵ بکرێ...

بەڵێ/ ئاینی پیرۆزی ئیسلام گرنگیبەمرۆڤ داوە، بەر لەدایک بوونی، کاتیلەدایک بوونی، کاتیمنداڵی، کاتیگەنجایەتی، کاتیپیری، کاتیمردنیپێویستەبشورێت و، کفن بکرێت و، نوێژیلەسەر بکرێت و، بنێژرێت و، وەسیەتەشەرعیەکانیجێبەجێبکرێت، قەرزەکانیشیپێش دابەش بوونیمیرات بدرێتەوە، وەحەرامەلاشەکەیبشێوێندرێت، هەرچەندەلەجەنگیش دابێت، هەروەکو حەرامەئێساقانەکانیبشکێندرێت و پارچەپارچەبکرێت (٤) ، وەبەخراپەباسیبکرێت وجوێنیپێبدرێت (٥).

ئایینیئیسلام رێزیلەمرۆڤ گرتووە، لەهەر شوێنێک بێت، لەهەر نەتەوەیەک بێت، لەهەر خاکێک بێت، هەر رەنگێک بێت، بەهەر زمانێک قسەبکات، هەروەکو خودا دەفەرموێ: (**ومن آياته خلْق السماوات والْأرض واختلاف ألسنتكُم وألوانِكُم إن في ذَلك لآيات للعالمين**) **{الروم:٢٢}**، واتە: وەهەر لەنیشانەکانیئەوە- کەبەڵگەیەلەسەر گەورەیی خودا - دروست کردنیئاسمانەکان و زەویەو جیاوازیزمان و رەنگ و رووتانە، کەلەمەدا بەڵگەزۆرن بۆ زانایان.

ئیسلام رێزیلەمرۆڤ ناوە، لەهەر چینێک بێت، لەچینیدەوڵەمەندان بێت، یان هەژاران، بەڵکو لەئیسلامدا چینایەتینیە، هەندێک پڕ بن و هەندێکیش قڕ، هەندێک گەمەو گاڵتەبەپارەو سامانیخەڵک بکەن و هەندێکیش پارەیان دەست نەکەوێ، هەندێک کۆشک وتەلاریگەورەبەرز بکەنەوە، هەندێکیتریش خاوەن ژوورێک نەبن، هەروەکو ئەم چینایەتیەلەکۆنەوەلەئەورووپاو لەناو فارسەکان وهیندەکان هەبوو، هەوڵیان دەدا بۆ دروست کردنیچینایەتی(طبقات) ، وەکو چینیپیاوانیئایینیو چینیشەرەف مەندان و...هتد، هەر یەکێکیان مافیتایبەتیخۆیهەبووە، تا ئێستاش چینایەتیهەر ماوە، بەڵام لەئیسلامدا خەڵک هەموو رێزلێگیراون، یەکسانن لەم رێزەدا،

جیاوازیئایین و بەرنامەو نەتەوە، کاریگەریینەلەم ڕێزەدا، جارێکیان جەنازەیەکیان هێنا بەلایپێغەمبەر (درودیخوایلەسەر بێت)، ئەویش تەشریفیهەستاوە، هاوەڵەکان گوتیان: ئەوەجەنازەیجولەکەبوو "ویستیان پێی بڵێن کەموسڵمان نەبوو" پێغەمبەر فەرمووی: ئەینەفس نیە؟ (٦).

کەواتە: ئیسلام ڕێزیلەمرۆڤ گرتووەبەزیندووی و بەمردوویی، ئیسلام هاتووەبۆ ئەوەیپارێزگاریلەهەموو مافەکانیمرۆڤ بکات، مافەکانیئایینیو دونیایی، ماددیو مەعنەوی، عەقڵیو لاشەیی، بۆ پاراستنیپێنج شتیگرنگ کەئەمانەن: "ئایین، گیان، عەقڵ، ناموس، ماڵ " ئەمانەپێیان دەگوترێ (**الضروريات الخمس**) کە پێویستەهەموو تاکێک و نەتەوەیەک پارێزگاریان لێبکات.

ئەوەیکەلەرۆژئاوا بەماف دادەنرێت، لەئیسلامدا بەئەرک وپێویست داندراوە، ئەوەش لەراستیدا بەهێزترو گەورەترەلەماف، چونکەماف زۆرجاران تەنازولیلێدەکرێت، بەڵاَم ئەرک کەداندراوە، پێویستەجێبەجێ بکرێت و کەمتەرخەمیلێنەکرێت.

ئەگەر خوێندن و فێربوونیزانست، مافیمرۆڤەکان بێت لەرۆژئاوا، ئەوا لەئیسلامدا ئەرکەلەسەر هەموو موسڵمانێک پیاو بێت یان ئافرەت، هەروەکو پێغەمبەر (درودیخوایلەسەر بێت) فەرموویەتي : " طلب العلم فريضة على كل مسلم " (٧) وەئەگەر رەخنەو خۆنیشاندان وربێپێوان و ناڕەزایی دەربڕین بەشێوەیەکیجوان و دوور لەتوندوتیژی-دژیگەندەڵیو خراپەو ستەم - مافیمرۆڤ بێت لەرۆژئاوا، ئەوەلەئیسلامدا ئەرکەلەسەر موسڵمانان و دەچێتەبازنەیفەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپە، هەروەکو پێغەمبەر (درودیخوایلەسەر بێت) دەفەرموێت : " من رأى منكم فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الإيمان " (٨) .

وەئەگەر بەرگریکردن لەخاک و نیشتمان، مافیمرۆڤ بێت لەرۆژئاوا، ئەوەلەئیسلامدا ئەرکەلەسەر موسڵمانان ـ هەرکاتێک دەست درێژیان کرا سەر ـ بەرگریلەخاک و نیشتیمانیان بکەن، هەروەکو خودایگەورەسەرزەنشتیبڕواداران دەکات و دەفەرمویێت: (**وما لكُم لا تقَاتلُونَ في سبِيلِ الله والْمستضعفين من الرجالِ والنساءِ والْولْدان الذين يقُولُونَ ربنا أخرجنا من هذه الْقَرية الظالمِ أهلُها واجعل لنا من لَدنك وليا واجعل لنا من لَدنك نصيرا**) **{النساء: ٧٥}** ، واتە: ئەوەبۆچیئێوەلەپێناو خوداو لەپێناو چەوساواندا ناجەنگن؟، ئەو چەوساوانەی لەپیاوان و ژنان و منداڵانەیکەدەڵێن: ئەیپەروەردگارمان رزگارمان کەو دەرمان بهێنەلەم شارە، کەخەڵکەکەیستەم کارن و دەمان چەوسێننەوە، وەلەلای خۆتەوە پشتیوان و یارمەتیدەرێکمان بۆ بنێرە.

وەک دەبینین خوایگەروەزۆر بەئاشکرا، داوا لەباوەڕداران دەکا کەلەپێناو چەوساوان و ستەم لێکراواندا خەبات و تێکۆشان بکەن، بۆ ئەوەیگەل و نەتەوەیخۆیان رزگار بکەن، تا بەئاسوودەیی و بەئازادیبژین و کەس ستەمیان لێنەکات.

هەروەها دەفەرموێت :(**إن الذين توفاهم الْملائكَةُ ظَالمي أنفُسِهم قَالُوا فيم كُنتم قَالُوا كُنا مستضعفين في الأرضِ قَالُوا ألَم تكُن أرض الله واسعةً فَتهاجِروا فيها فَأولَئك مأواهم جهنم وساءَت مصيرا (٩٧) إلا الْمستضعفين من الرجالِ والنساءِ والْولْدان لا يستطيعونَ حيلةً ولا يهتدونَ سبِيلا (٩٨) فَأولَئك عسى الله أنْ يعفُو عنهم وكَانَ الله عفُوا غَفُورا (٩٩)** **{النساء: ٩٧ـ٩٩}** ، واتە: ئەوانەیکەستەمیان لەخۆیان کرد، بەوەیکەستەمیان قەبوڵکردو لەدژیستەم و زۆرداریدا نەجەنگان و هیچ هەڵوێستێکیشیان نەبوو، ئا ئەمانەلەکاتیفریشتەیگیان کێشان کەدێنەلایان بۆ گیان کێشان، پێیان دەڵێن: ئێوەلەچبارێکدا بوون؟، واتە: بۆ خۆتان بێدەنگ کرد لەئاست ئەو ستەمەدا و هیچ هەڵوێستان نەبوو؟، لەوەڵامدا دەڵێن: ئێمەلەزەمیندا زەلیل و بێدەسەڵات بووین و توانایهیچ شتێکمان نەبوو، پێیان دەڵێن: ئەیزەمینیخودا گەورەو فراوان نەبوو تا کۆچ بکەن و بچنەجێگایەکیتر؟، ئا ئەمانەدۆزەخ دەبێتەجێگایان، کەخراپترین جێگایەبۆیان، تەنها ئەو پیاوو ژن و منداڵانەنەبێکەبێدەسەڵات و

بێهێز بوون و توانایهیچ شتێکیان نەبوو، جا نەخۆش و پەککەوتەبوون، یان هەر عوزرێکیشەرعیتریان هەبووبێ، ئا ئەمانەخودا لێیان دەبووریێت و لێیان خۆش دەبێت، وەخودا زۆر بەخشندەو لێبووردەیە.

وەئەگەر مافیپەناهەندەیی و پەنادان و ڕۆیشتن لەوڵاتێک بۆ ووڵاتێکیتر کەتێیدا بەئاسودەیی و بەئارامیبژی، مافیمرۆڤ بێت لەرۆژئاوا، ئەوەلەئیسلامدا ئەرکەلەسەر موسڵمانان، یان گەورەیموسڵمانان ئەو مافەبدات، هەرکاتێک یەکێکیبێباوەڕ داوایپەنا هەندەیی بکا (٩) ، هــەروەکــو خودای گەورە دەفەرموێت: (**وإنْ أحد من المشركين استجارك فأجِره حتى يسمــع كلَام الله ثُم أبلغه مأمنه ذَلك بِأنهم قَوم لَا يعلمونَ**) **[التوبة : ٦]** . واتە: هەرکاتێک یەکێک لەهاوبەش پەیداکەران، داوایپەنادانیکرد، پەنایبدە، با فەرمووودەیخودا ببیستێ، بۆ ئەوەیدڵینەرم بێو موسڵمان بێت، پاشان بینێرەبۆ ئەو شوێنەیکەنەترسیوئەمین بێ، ئەوەلەبەر ئەوەیە، چونکەئەوان گەلێکن نازانن.

وەئەگەر ئازادیڕادەربڕین و ئازادیبیرکردنەوەو ئازادیئایین، مافیمرۆڤ بێت لەرۆژئاوا، ئەوەلەئیسلامدا خوایگەورەپێش ئەوان ئەو ئازادیەیبەهەموو کەسێک داوە، هەروەکو دەفەرموێ: (**وقُل الْحق من ربكُم فَمن شاءَ فَلْيؤمن ومن شاءَ فَلْيكْفُر**) **{الكهف:٢٩}**، واتە: ئەوەی حەز دەکا با بڕوا بێنێ، ئەوەیحەزیش دەکا با بێبڕوا بێت. وەدەفەرموێت: (**إنا هديناه السبِيلَ إما شاكرا وإما كَفُورا**) **{الإنسان:٣}**

وەبۆ وەرگرتنیئیسلام زۆرەملێو تۆبزێنیە، هەروەکو دەفەرموێت: (**لَا إكْراه في الدينِ قَد تبين الرشد من الْغي** ...) **{البقرة:٢٥٦}**، ئەم ئایەتەش هەروەکو توێژەرەوانیقورئان دەفەرموون ـ هەرچەندەحوکمەکەشیگشتیە. : (دەربارەیپیاوێکیئەنساریهاتۆتەخوار کەلەنەوەی(سالم) کوڕی(عوف) بوو، دوو کوڕیگاوریهەبوو، بەخۆشیموسڵمان بوو، ویستیبەزۆر بیانکاتەموسڵمان، جا ئەم ئایەتەپیرۆزەهاتەخوار) (١٠).

ئەم ئایەتە پیرۆزە لەسورەتی (البقرة) یەو لەشاری مەدینە هاتۆتە خوار، لەو کاتەی کە دەوڵەتی ئیسلامی هەبوو، موسڵمانان خاوەن هێزبوون، لەگەڵ ئەوەشدا خوایگەورەقەدەغەیان دەکا، کەبەزۆرییەکێک بکەنەموسڵمان، ئەیئەگەر موسڵمانان دەوڵەتیان نەبوو، یان خاوەن هێزێکیکەم بوون، بێگومان ئەوکاتیتاوانیزیاترەیەکێک بەزەبریشمشێر بکرێتەموسڵمان...

کەواتە: تۆبزیکردن نیەلەوەرگرتنیئیسلامدا، دەبیمرۆڤەکان سەرپشک بن و نابێت زۆریان لێبکرێت و ئازادیان زەوت بکرێت، تەنانەت خوایگەورەئەو مافەینەداوەتەپێغەمبەر (درودیخوایلەسەر بێت)، هەروەکو دەفەرموێت : (**ولو شاءَ ربك لآمن من في الأرض كُلهم جميعا أفأنت تكْره الناس حتى يكُونوا مؤمنين**) **{يونس** :٩٩}، واتە: ئەگەر پەروەردگارت بیویستبا کەخەڵکیبەزۆریبڕوا بێنن، ئەوا هەموو ئەوانەیکەلەسەر زەوین تێکڕا بڕوایان دەهێنا، جا ئایا تۆ ئەی(محمد) ((درودیخوایلەسەر بێت)) زۆر لەخەڵکیدەکەیتاوەکو بڕوا بێنن؟...

وەک دەبینین خوایگەورەزۆر بەڕوونیرەفزیئەوەدەکا، کەتەنانەت پێغەمبەریش (درودیخوایلەسەر بێت) مافیتۆبزیلێکردنیخەڵکیهەبێت بۆ بڕوا هێنان، چونکەئەگەر خوایگەورەویستبایبەزۆر بڕوا بهێنن، ئەوا هەموویان بڕوایان دەهێنا، بەلاَم کەخوا نەیویست تۆ زۆر لەخەڵک دەکەیکەبڕوا بێنن؟ واتە: بۆت نیە...

بەڵێ/ ئەوەیەئاییینیپیرۆزیئیسلام، وەموسڵمانەکان بەکردەوەجێبەجێیان کرد، چونکەئیسلام فەلسەفەیەکیرووت و بیرکردنەوەیەکیووشک و خەونێکیخەیاڵینیە، بەڵکو بەرنامەیژیانیمرۆڤە، لەمزگەوتدا، لەنوێژدا، لەحەجدا، دەبینیهەموو وەکو یەکن و هیچ جیاوازیەک نیەلەنێوانیاندا، مەگەر بەتەقواو لەخواترسان نەبێت...

وەپێغەمبەریش (درودیخوایلەسەر بێت) ئەمەیجێبەجیکردو ڕێسایەکیبۆ هەموو موسڵمانان داناو فەرموویەتی: (وأيم اللهِ لوْ أنَّ فاطمة بنت محمدٍ سَرقت لقطعتُ يدَها) (١١)، واتە:سوێند بەخوا ئەگەر (فاطمە) یکچی(محمد) دزیبکا دەستیدەبڕم (١٢).

شورِەیحی قازیو پێشەوا (عەلی کوڕی ئەبو تالیب) (رەزای خودایان لێبێت) ئەمە مشتێکە لەخەرواریک، نمونەکە لە سەدەها نمونەیدادپەروەریو دادگەری لە ئیسلامدا...

شورِەیحیقازی(رەزایخودایلێبێت) (٦٥) ساڵلەشاریکووفەدا قازیایەتیبەزاراوەیئەورۆ دادوەریکرد، ئەوەش بەفەرمانیپێشەوا (عمر) کوڕی(خطاب) (رەزایخودایلێبێت) بوو، لەو کاتەدا کەزانیمرۆڤێکیخواناس و دادپەروەرو زاناو چاکەکارو خاوەن رەوشتێکیبەرزەو جیاوازیناکا لەنێوان هیچ کەسێکدا.

رۆژێکیان پێشەوا (علي) کوڕی (أبو طالب)] (رەزایخودایلێبێت) زرێیەکیبزر کردبوو، کەزۆر لەلایخۆشەویست بوو، لەپاشان زۆرینەخایاند زرێیەکەیلەدەستیجولەکەیەک بینی، دەیویست بیفرۆشیلەبازاڕیکووفە، جا پێشەوا (علی) کەزرێیەکەیبینیناسیەوەو پێی گووت: ئەو زرێیەهیمنەو لە فلانەشەوو لەفلانەشوێن لێم بزر بووە، جولەکەکەگووتی: نەخێر، ئەوەزرێی منە، ئەیئەمیریبڕواداران، (علی) فەرمووی: ئەوەزرێی منە، چونکەبەکەسم نەفرۆشتووەو بەکەسم نەبەخشیوەتا بگاتەدەست تۆ...

ئینجا دەبێتەمشت و مڕیان، پاشان بڕیار دەدەن بچنەلای(شورِەیح).

هەر دووکیان دەچنەلای(شورِەیح)، (شورِەیح) روو لەپێشەوا (علي) دەکات و دەڵێ: چ دەڵێی، ئەیئەمیریبڕواداران؟

لەوەڵامدا دەڵێ: من زرێی خۆم بزر کردبوو لەفلانە شوێن، ئێستاکەش دۆزیمەتەوە لە لای ئەو جولەکەیە، وەمن دڵنیام لەوەی کەئەو زرێیەهیمنە، و ئێئەو جولەکەیەنیە، چونکەنەم فرۆشتووەونەم بەخشیوەبەکەس تا بچێتەدەستی.

ئینجا (شورِەیح) رووی لەجولەکەکەکرد، بۆ ئەوەی مافی قسەکردنی پێبدات و بەرگری لەخۆی بکات و، رای خۆی دەربڕێ، پێی گووت: تۆ چ دەڵێی؟

جولەکەکەگووتی: ئەوەزرێ منەو، ئەمیریبڕوادارانیش تاوانبار ناکەم بەدرۆ...

پاشان (شورەیح) ڕووی لە(علي) کردو پێی گووت: هیچ گومانیتێدا نیەکەتۆ ڕاستگۆی لەقسەکانت، بەڵام دەبێدوو شایەتت هەبێ.

(علي) فەرمووی: بەڵێ: دوو شایەتەکەم، یەکەمیان قەنبەری بەندەمەو، دووەمیانیش حەسەنی کوڕمە...

(شورەیح) گووتی: ئەی ئەمیری بڕواداران، شایەتی کوڕ بۆ باوکی دروست نیە، چونکە زۆربەی وایە کوڕ بۆ بەرژەوەندی باوکی شایەت دەدات و لەدژی ڕاناوەستێ.

(علي) فەرمووی: (سبحان الله) پاک بێگەردی بۆ خودا، پیاوێک کەگەورەی گەنجەکانیبەهەشت بێت و شایەتیشی دروست نەبێ!، ئەی نەت بیستووە کەپێغەمبەر ((درودی خوای لەسەر بێت)) فەرموویەتی: (الحسن والحسن سيدا شباب أهل الجنة؟) (١٣) واتە: حەسەن وحوسەین گەورەیگەنجەکانیبەهەشتن.

(شورەیح) گووتی: بەڵێ: بیستوومە، بەڵام شایەتی دانیکوڕ بۆ باوک دروست نیە، (چونکەزۆربەیوایەکوڕ بۆ بەرژەوەندیباوکیشایەتیدەدا نەک لەدژیدا، بۆیەدروست نیە).

ئینجا پێشەوا (على) کەزانیحوکمەکەوایە، ڕوویلەجولەکەکەکردو گووتی: زرێیەکەببە، چونکەمن هیچ شایەتم نیەجگەلەوانە.

جولەکەکە سەری سوڕما لەو حوکمە!، چۆن دادوەرێکی موسڵمان لەبەردەم دادگا لەدژی خەلیفەی ئیسلام بڕیار دەدات، لەکاتێکدا کەزۆر باش دەزانێ هەق بەلای ئەوەو ئەو خاوەن مافەو من خاوەن هەق نم!

ئەمەچ حوکمێکە!، لەچ دەوڵەتێک و لەکام یاسایئەم دونیایەدا شتیوا هەیە!

بۆیەروو لەپێشەوا (علی) دەکات و دەڵێ: شایەتیئەدەم کەئەم زرێیەهیتۆیە، وەشایەتیئەدەم کەئەم ئاینەهەق و راستە(أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) شایەتیئەدەم کەتەنها خودا شاەنیپەرستنەو موحەممەدیش بەندەو پێغەمبەریخودایە.

ئینجا بە(شورەیح) دەڵێ: بزانەئەیقازی، ئەوەزرێی ئەمیریبڕوادارانە، وەمن دۆزیمەوەلەو کاتەیکەلەسەر پشتیووشترەکەیبەربۆوە.

پێشەوا (علی) یش زۆر دڵخۆش دەبێبەموسڵمانبوونی، بۆیەزرێیەکەو ووشترەکەی پێشەکەش دەکا.

پاشان جولەکەکەبەهۆیموسڵمانبوونیژیانیدەگۆڕێت و دەبێتەخەباتکارێکیئیسلام و بەشداریدەکا لەجەنگی(نەهرەوان) (١٤) ، تا لەئەنجامدا شەهید دەبێلەپێناو بەرگریکردن لەئیسلامدا (١٥).

شارستانیەتی رۆژئاوا و مافەکانی مرۆڤ

شارستانیەتیرۆژئاوا هەمیشەپڕوپاگەندەیمافەکانیمرۆڤ دەکا، بەڵام لەراستیدا تەنها گرنگیبەمافەکانیهاوڵاتیخۆیدەدا، هاوڵاتیخۆیرێزیلێگیراوەو مافەکانیدابین کراوە، هەموو هاوڵاتیەک مافەکانیخۆیدەزانێبەپێی دەستوریووڵات، لەهەمان کاتیشدا ئەویش دەبێرێز لەیاسا بگرێت...

هاوڵاتیخۆیهەموو مافێکیپارێزراوە. جگەلەجیاوازیرەگەزپەرستیو جیاوازیرەنگ . (١٦)، بەڵام هەرکاتێک هاوڵاتیەکەلەشاریخۆیچووەدەرەوە، مافەکانیپارێزراو نابێ...

ئێستا (٦٠) ساڵزیاتر تێپەڕیوەلەسەر دامەزراندنی" جاڕنامەیگەردوونیبۆ مافەکانیمرۆڤ " (الإعلان العالمي لحقوق الإنسان) ، دەپرسین لەو ماوەدا چەند مافەکان دابین کراوە، چەندیان

پێشێل کراوە؟ چەند خوێن بەناڕەوا ڕژاوە؟ چەند ماڵو سامان زەوت کراوە؟ چەند نیشتمان داگیر کراوە؟ چەند خەڵک دەربەدەر کراوە؟ چەند شارو دێهات وێران کراوە؟...

بەتایبەتیئێمەیموسڵمان، لە"فلسطین" هەر لەساڵی(١٩٤٧ و ١٩٤) و تا ئێستاش دەست درێژیو قەتل و عامیجولەکەبۆ موسڵمانەفەلەستینییەکان هەر بەردەوامە...

ئینجا لەم دواییانەدا ڕووداوەکانی شاری غەززە لای هەموو کەسێکی خاوەن ویژدان ڕوون وئاشکرا بوو کەهێزەدڕندەو خوێنڕێژەکانی ئیسرائیل بەپاڵپشتی ئەمریکا چیان لەو گەلەموسڵمانەبێتاوانەکرد، بەهەموو جۆرەچەکێک لەدژیان ڕاوەستان، ویژدانیهەموو کەسێکی خاوەن ویژدانیجولاند، دانیشتوانیان بەخوێن سوور کرد، سەدەها منداڵو ئافرەتی بێتاوانیان خەڵتانی خوێنکرد، زیاتر لە(١٠٠٠) کەسیان شەهید کردوو زیاتر لە(٥٠٠٠) هەزار کەسیان بریندار کرد، شارەکەیان کاولکردوو دایان پۆشی بەدووکەڵی تەماویبەبۆمبی قەدەغەکراو، قەسابخانەیەکی وایان دامەزراند لەمێژوودا وێنەی کەمە، مەگەر نمونەی هۆلاکۆ و مەغۆلەکان و نازیەکان و سەددام.

لە(کۆسۆفۆ)، لە(بۆسنەو هەرسک)، لەناو ئەوڕوپا، لەناو پڕوپاگەندەیدیمکڕاسیەت و مافەکانیمرۆڤ، زیاتر لە(٧٠) هەزار موسڵمان قەتل و عام کران، و زیاتر لە(٥٠) هەزار ئافرەتیموسڵمان دەست درێژیناموسیان کرایەسەر...

دیارەنمونەزۆرن لەموسڵمانانیجیهان کەچۆن مافیان پێشێل دەکرێت و هیچ بایەخێکیان پێنادرێت، ئینجا جێی خۆیەتیلەناو میللەتانیموسڵماناندا باسیمەزلومیەتیمیللەتیخۆمانیش بکەین، کەتەنها خوایگەورەدەزانیکەچیکراوەبەسەر میللەتیموسڵمانیئێمە...

دیارە لێرەدا لەدوای بێدەنگ بوونی وولاتانی ڕۆژئاوا بەرامبەر ئەو هەموو زوڵم و زۆرداریەی کە بەرامبەر ئێمەدا کرا، جێی خۆیەتی گلەیی و ئیدانەی وولاتانی ئیسلامی وعەرەبی بکرێت، لەبەر بێدەنگ بوونیان ...

وەئایینی پیرۆزی ئیسلام هەروەکو باسمان کرد مافیهەموو مرۆڤێکیداوە، وەدەست درێژیو ستەم لەهیچ کەسێک ناکات، ورازی نیە هیچ کەسێک زوڵمی لێبکرێت،چ جایئەوەیگەل و نەتەوەیەکی(٤٠) ملیۆنیزیاتر زوڵمیلێبکرێت ومافەکانی پێشێل بکرێت، تەنانەت لە ئیسلامدا مافەکانی ئاژەڵان وباڵندەکان پارێزراوەو حیسابیان بۆ کراوە...

بەڵێ/ ئێمەی موسڵمان خوێنمان بووەتە بێنرخترین وهەرزانترین خوێن لەجیهاندا، خاک و نیشتمانمان بووەتە مولک ومیراتی داگیرکەران، کوا مافەکانمان؟...

مرۆڤ لەسەردەمی مافەکانی مرۆڤ لەزۆربەی وولاتاندا مافەکانی پێشێل کراوە، "رێکخراوی لێبوردنینێو دەوڵەتی" (منظمة العفو الدولية) رایگەیاندووە کەیەک لەسەر سێی جیهان چەوساوەن وستەم لێکراون ومافیان پێشێل کراوە، ئەوەش کارەساتێکیگەورەیە...

لەسەردەمی مافەکانی مرۆڤ هەقمانە بگرین بۆ خاک و وولاتمان، بۆ کوردستانی پارچە پارچە کراومان، بۆ ئەنفال و کیمیاباران، بۆ وێران کردنی شارو دێهاتەکانمان، بۆ ئەو براو خوشکانەی کەوا تۆزی رێگاکان پێخەفیان بوو، بەردەکان سەنگەریان بوو، ئەشکەوتەکان جێگای حەسانەوەیان بوو، بۆ ئەوانەی کەداوای مافەرەواکانی خۆیان دەکەن وکەسیش نیە یارمەتیان بدات وداواکانیان جێبەجێ بکات...

ئەگەر مرۆڤێکی رۆژئاوایی بکوژرێت، یان برڤێندرێت، یان نینۆکێکی بقرتێندرێت، ئەوا دونیا هەمووی لەبەری هەڵدەسێتەوە وداوای مافەکانی دەکات، داوای تۆڵە دەکات، داوای ئازادکردنی دەکات، داوای ریزگرتنی دەکات، نەک هەر ئەوە، لەوەش زیاتر خوێنی مێش ومەگەزو پێشکەوسەگ وباڵندەکان لەلای ئەوان رێزی هەیە ورەوا نیە بکوژرێ، بەڵام رۆژێ بەهەزارەها موسڵمان بکوژرێن وخاک و نیشتمانیان داگیربکرێت، کەس باسیان ناکات وکەس پێیان نازانێ وکەس لەسەریان بەدەنگ نایەت، وەکو شاعیر دەڵێت: (قتل شخص يهوديٍّ في غابةٍ لا تغتفر، وإبادة شعبٍ أعزل قضية فيها نظر) واتە: کوشتنی کەسێکی جولەکە لە دارستاندا، تاوانێکەو

لێخۆشبونی نیه، بەڵام لەناوبردنی گەل ونەتەوەیەکی بێ دەسەڵات، کێشەیە کە تێڕوانینی لەسەرەو پێویست بەچەندەها کۆبونەوەو دانیشتن دەکا، جا بەڕاستیئەو دێرەشیعرە زۆرباش لەسەر واقیعی موسڵمانانداندا دەچەسپێ، کودەواریش دەڵێت: بانێکەو دوو هەوایە، بەڵام لەرۆژگارێکی وەکو ئەمڕۆدا دەبی بڵێین: بانێکەو پەنجا هەوایە.

ئایا ئەوە مافەکانی مرۆڤە؟

ئەی خەڵکینە کوا مافەکانی مرۆڤ، لەسەردەمێکدا کەبەهێز بێ هێز دەکوژێ، بەدەسەڵات بێدەسەڵات لەناو دەبا، ئەم جیهانە بووەتە دارستانێک، دڕەندەکان نێچیرەکان دەخۆن، بووەتەدەریایەک ماسیگەورەماسیبچووک دەخوا... ئایا ئەوەمافەکانیمرۆڤە؟

لەکۆتاییدا جێی خۆیەتی گلەیی و گازاندە لە خۆمانیش بکەین، پێش ئەوەیلەرۆژئاوا بکەین، چونکە ئێمە بەخۆمانیش مافەکانی یەکترمان پێشێل کردووە، لەگەڵ یەکتری کۆک و تەبانین، یەکتری بەناڕەوا دەکوژین، ستەم و زۆرداریدەکەین، ماڵی یەکتری زەوت دەکەین، کەس خەم لەکەس ناخوات، هەرکەسەبۆ بەرژەوەندی خۆی هەوڵدەدات و دەڵێ: (نفسی نفسی)، دیاردەی خۆپەرستیو خەڵک نەویستی لە ناومان یەکجار زۆر بووە، ئەوە لەراستیدا کارەساتێکی گەورەیە بەسەرماندا هاتووە، رزگاربوونمان بۆ نیە، تەنها بەگەڕانەوە بۆ لای خودا نەبێ، هیوادارم هەموومان بەخۆدا بچینەوەو مافەکانی یەکتر پێشێل نەکەین...

پەراوێزەکان

(١) متفق عليه، بخاري ٦١٩/٢، رقم الحديث (١٦٥٢) واللفظ له، ومسلم ٨٨٦/٢، رقم الحديث (١٢١٨).

(٢) رواه الإمام أحمد في المسند ٤١١/٥، (٢٣٥٣٦)، والطبراني في المعجم الأوسط ٨٦/٥، (٤٧٤٩)، والبيهقي في شعب الإيمان ٢٨٩/٤، (٥١٣٧) إسناده صحيح.

(٣) بەبەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە پێغەمبەر ((دروودیخوایلەسەر بێت)) فەرمووویەتی دەربارەی ئافرەتە غامیدیەکە (المرأة الغامدية) کە زینای کردبوو: پێی فەرموو: برۆ تا منداڵت دەبێت... پاشان فەرمووی:

شیری‌بدێ تا لەشیر دەبێتەوە... تا کۆتایی فەرموودەکە کە منداڵەکە هیچ تاوانی نەبوو، بۆیەئەو کات سزای لێدەر نەکرد. {رواه مسلم باب: حد الزنا ١٣٢١/٣، (١٦٩٥)}.

(٤) بەبەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە پێغەمبەر ((درودی‌خوای‌لەسەر بێت)) دەفەرموێ: (كسرُ عظم الميت ككسره حياً)، واتە: شکاندنی ئێسکی مردوو، وەکو شکاندنی بەزیندوویی وایەو حەرامە. {رواه أبو داود ٢٣١/٢، (٣٢٠٧)، وابن ماجة ٥١٦/١، (١٦١٦)، وأحمد ١٠٠/٦، (٢٤٧٣٠)، وابن حبان ٤٣٧/٧، (٣١٦٧)، والدار قطني ١٨٨/٣، (٣١٢)، والبيهقي ٥٨/٤، (٦٨٧٠) وهو حديث صحيح}.

(٥) هەروەکو پێغەمبەر (درودی‌خوای‌لەسەر بێت) فەرموویەتی: (لا تسبّوا الأمواتَ، فإنهم قد أفضوا إلى ما قدموا)، واتە: جوێن بەمردوویی‌موسڵمانان مەدەن و بەخراپەباسیان مەکەن و بەچاکەباسیان بکەن، چونکەئەوان ئەگەر بەهەشتی‌بن، ئەوا تاوانبار دەبن ئەگەر بەخراپەباسیان بکەن، وەئەگەر دۆزەخیش بن، ئەوا خۆی و کردەوەی‌خۆیان.{رواه البخارى ٤٧٠/١، (١٣٢٩)، والترمذى ٣٥٣/٤، (١٩٨٢)، والنسائي ٥٣/٤، (١٩٣٦)، وأحمد ٢٥٢/٤، (١٨٢٣٤)، والدارمى ٣١١/٢، (٢٥١١)، وابن حبان ٢٩٠/٧، (٣٠٢١)، والحاكم ٥٤١/١، (١٤١٩) وغيرهم وهو حديث صحيح}.

(٦) متفق عليه، بخاري ٤٤١/١، (١٢٤٩)، مسلم ٦٦٠/٢-٦٦١، (٩٦٠-٩٦١).

(٧) رواه ابن ماجه٨١/١، (٢٢٤)، والطبرانى فى المعجم الكبير ١٩٥/١٠، (١٠٤٣٩)، والمعجم الأوسط ٧/١، (٩)، والمعجم الصغير ٣٦/١، (٢٢)، والبيهقي فى شعب الإيمان ٢٥٣/٢، (١٦٦٣)، وصححه الألبانى.

(٨) رواه مسلم٦٩/١، (٤٩)، وأبو داود ٣٦٦/١، (١١٤٠)، والترمذى ٤٦٩/٤، (٢١٧٢) وقال هذا حديث حسن صحيح، والنسائي ١١١/٨، (٥٠٠٨)، وابن ماجة٤٠٦/١، (١٢٧٥)، وأحمد ١٠/٣، (١١٠٨٨)، وابن حبان ٥٤١/١، (٣٠٧) وغيرهم وهو حديث صحح .

(٩) بەمەرجێک هاتنی‌بۆ ناو موسڵمانان بۆ کاری‌سیخوڕی‌و جاسوسی‌نەبێ، ئەگەر هاتوو زاندرا بۆ کاری‌سیخوڕی‌هاتووە، ئەوەسزا دەدرێ، یان بەلایەنی‌کەم ڕەوانەی‌وڵاتی‌خۆی‌دەکرێتەوە.

(١٠) بڕوانە: (تفسير القرآن العظيم: للإمام الحافظ إسماعيل بن كثير القرشي الدمشقي (٧٠٠-٧٧٤هـ)، ط١، ١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م، مكتبة الصفا: ٣٦٢/١-٣٦٣).

(١١) متفق عليه، بخاري ١٢٨٢/٣، (٣٢٨٨-٦٤٠٦)، ومسلم ١٣١١/٣، (١٦٨٨) ، فەرموودەکەسەرەتایەکەی‌بەم شێوەیە: قورەیش دڵتەنگ بوون دەربارەی‌ئەو ئافرەتەمەخزومیەی‌کەدزی‌کردبوو، گوتیان: کێ‌هەیەبتوانێ‌بچێتەلای‌پێغەمبەر (درودی‌خوای‌لەسەر بێت) مەگەر (أسامة) ی‌کوڕی(زید) نەبێ، کەخۆشەویستی‌پێغەمبەرە((درودی‌خوای‌لەسەر بێت))، ئینجا (أسامە) چووەخزمەت پێغەمبەر بۆ تکاکردن، پێغەمبەری‌خوداش تووڕەبوو فەرمووی: ئایا لەسزایەک لەسزاکانی‌خودا تکا دەکەی؟ پاشان هەستاوەو وتاری‌بۆ دان و فەرمووی: گەلەکانی‌پێش ئێوەلەبەر ئەوەلەناوچوون، چونکەئەوان ئەگەر یەکێکی‌بەدەسەڵات و بەهێز دزی‌کردبا، وازیان لێدەهێنا، بەڵام ئەگەر یەکێکی‌بێ هێز دزی‌کردبا، سزایەکەیان لەسەر دەچەسپاند، سوێند بەخوا ئەگەر (فاطمە) ی‌کچی(محمد) دزی‌بکا، دەستی‌دەبڕم.

(١٢) هەندێ‌کەس لەوانەی‌کەنەیاری‌ئیسلامن، بەکرچ و کاڵی‌و بەهەڵەئەو فەرموودەپیرۆزەراڤەدەکەن، گوایەپێغەمبەر (درودی‌خوای‌لەسەر بێت) کەسێکی‌بەبەزەیی و بەمیهرەبان نەبووە، ئەگەر نا چۆن دەستی‌کچی‌خۆی‌دەبڕێت؟.

لەوەڵامدا بەکورتی‌دەڵێین: پێغەمبەر (درودی‌خوای‌لەسەر بێت) زۆر بەبەزەیی و بەمیهرەبان بووە، بەتایبەتی‌بەرامبەر بەمنداڵەکانی، ئەو فەرموودەشی‌کەفەرمووەمەبەستی‌ئەوەنەبووەدەستی‌کچی‌خۆی‌ببڕێ، چونکەباش دەزانێ‌کەفاتیمەی‌کچی(رەزای‌خودای‌لێبێت) دزی‌ناکات و کچێکی‌زۆر بەرەوشت و دەست پاکە، بەڵکو مەبەستی‌ئەوەبووەکەموسڵمانان حاڵی‌بکا کەجیاوازی‌نەکەن لەبڕیارداندا لەنێوان هیچ کەسدا، لەنێوان دەوڵەمەندو هەژاردا، لەنێوان بەدەسەڵات و بێ‌دەسەڵاتدا، لەنێوان کوڕی‌یان کچی‌بەرپرسێک لەگەڵ‌یەکێکی‌ئاسایی تردا، ئەوەش دادپەروەری‌ئیسلامە، جا ئەگەر ئەم دادپەروەریەجێبەجێ‌بکرێ‌لەناو ئێمەدا، بۆ بارودۆخمان بەو دۆخەی‌ئێستادا دەبوو؟، کوڕو کچەکانی‌هەندێ‌لەبەرپرسەکان بوونەتەعەنتەرو رامبۆ کەس ناوێرێ‌پێیان بڵێ: پشتی‌چاوتان برۆیە.

(١٣) رواه الترمذي ٦٥٦/٥، (٣٧٦٨، ٣٧٨١)، وابن ماجة ٤٤/١، (١١٨)، وأحمد ٣/٣، (١١٠١٢، ١١٦١٢، ١١٦٣٦، ١١٧٩٤، ٢٣٣٧٧، ٢٣٣٧٨)، وابن حبان ٤١١/١٥، (٦٩٥٩، ٦٩٦٠)، والحاكم ١٨٢/٣، (٤٧٧٨، ٤٧٧٩، ٤٧٨٠، ٥٦٣٠) والحديث صحيح صححه الألباني في الجامع الصغير وزيادته ٥/١، (٤٧).

(١٤) جەنگی‌نەهرەوان: جەنگێک بوو روویدا لەنێوان پێشەوا (علی) و خەواریجەکان.

(١٥) بڕوانە: سير أعلام النبلاء وبهامشه أحكام الرجال من ميزان الإعتدال في نقد الرجال، كلاهما: للإمام شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، ط١، ١٤٢٤هـ ـ ٢٠٠٣م، مكبة الصفا ـ القاهرة ـ: ٤/٥٤ـ٥٧، البداية والنهاية: للإمام ابن كثير، خرج أحاديثه: أحمد بن شعبان بن أحمد ـ محمد بن عيادي بن عبد الحليم، ط١، ١٤٢٣هـ ـ ٢٠٠٣م، مكتبة الصفا: ٩/١٩ـ٢٢، تأريخ الخلفاء: للإمام عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، مطبعة السعادة ـ مصر ـ، ط١، ١٣٧١هـ ـ ١٩٥٢م، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد: ١/١٥٧، تهذيب الأسماء واللغات: للإمام النووي: ١/٢٤٣، وفيات الأعيان: لابن خلكان: ٢/١٦٧ـ١٦٨.

(١٦) دیارەلەئەمریکا بەم دواییانەدا هەندێگۆڕانکاریان کردووەلەسەر جیاوازیڕەنگ، بۆ نمونەئۆبامایڕەش پێست بووەیەکەم سەرۆکیڕەش پێستیئەمریکا، کەکاتیخۆیڕەش پێستەکان بۆیان نەبوو خۆیان بۆ ئەم پۆستەکاندید بکەن، بەهەر حاڵمەبەستیمن ئەوەیەکەئەم جیاوازیەهەیە، جا لەهەندێوڵات کەئەمەیان لابردووە، بێگومان کارێکیچاکیان کردووە، بەڵام هێشتا بەتەواوەتیئەم ڕەگەز پەرستیەلەهەموو وڵاتانیڕۆژئاوا بنەبڕ نەکراوە.